

A kötetet rövid fejezet zárja le a haditettekről, majd a rövidítések jegyzéke következik. A műben számos érdekes részlet található, melyekre kitérni terjedelmi okokból nem lehet, de néhány dolgot érdemes továbbgondolni.

A német hadvezetésnek a lovasság alkalmazása során elkövetett melléfogásait említettem. Ez összefügghet azzal a színvonalsüllyedéssel, melyet az állandósuló hitleri beavatkozás jelentett.

A könyvben olvashatók is megerősítik azt a véleményt, hogy október 15. annyira előkészítetlen volt, hogy nem is sikerülhetett. Ha a katonák nem akartak fogságba kerülni, tovább kellett harcolniuk. Viszont megerősödik az a feltevés, hogy március 19-én „lett volna keresnivalónk”.

A két szerző szinte két külön világ. Adonyi-Naredy volt vk. őrnagy, egy ideig a VKF szárnysegéde volt, majd hadosztály-vezérkari főnök a fronton. A háború után több, nyugaton megjelent hadtörténeti munka szerzője. Nagy Kálmán a háborúban századparancsnok volt, és hazatért. 1956-ban alezredesi rangban a Zrínyi Akadémia hadtörté-

neti tanszékének vezetőhelyettese, majd politikai fogoly és lefokozott honvéd, végül 1990 júliusától ny. ezredes. A per természetesen mind katonai, mind hadtörténeti pályáját eltörte.

Stílusuk is élesen elválik egymástól. Adonyi-Naredy becsületes katonai próza, érthető szakmai szöveg, amely azonban a hadtörténelem iránt nem érdeklődőket hidegen hagyja. Nagyé viszont egyesíti magában a szakértelmet az irodalmi megformáltsággal. Utólag is érezzük, tollából akár megszülethetett volna a második világháború magyar élményregénye is.

Sajnos, a könyvön meglátszik a pénzhiány. Költségeit ugyanis zömében az egykori huszárok és hozzátartozóik adták össze, s ez eldöntötte a terjedelmet. A szerkesztő jelentős rövidítésekre kényszerült, néhol az értelem rovására is. Kimaradt a forráshivatkozások zöme. Jó néhány kellemetlen sajtóhiba is található a könyvben, mely viszont nem írható a terjedelmi korlátok rovására.

Nagy Domokos Imre

OLAF GROEHLER

BOMBENKRIEG GEGEN DEUTSCHLAND

(Akademie-Verlag, Berlin, 1990. 457 o.)

A nyugati szövetségesek 1939 és 1945 között Németország ellen folytatott légi háborúját sokszor és sokféleképpen értékelték már a második világháború történetével foglalkozó kutatók. Ezekre az értékelésekre nem egyszer a politikai aktualizálás nyomta rá bélyegét. Egyes nézetek szerint a német hátország elleni bombatámadások döntő mértékben járultak hozzá a Harmadik Birodalom összeomlásához, más vélemények szerint viszont a bombázások csak alibiül szolgáltak arra, hogy az imperialista nagyhatalmak a Szovjetunióra hárítsák a háború fő terheit — hogy csak a legszélsőségesebb ellenvéleményeket emeljük ki.

E bonyolult kérdés feldolgozására vállalkozott Olaf Groehler német had-

történész, akinek neve *A légi háborúk története* című munkája révén a magyar olvasók előtt is ismert. *A Légi háború Németország ellen* címen megjelent legújabb kötete — ellentétben *A légi háborúk történetével*, amely inkább az ismeretterjesztő művek kategóriájába tartozott — tudományos igényvel készült. Megállapításait a felhasznált levéltári forrásokra utaló jegyzetapparátus támasztja alá. A mű gerincét az 1941—1945 közt Németország ellen végrehajtott éjszakai angol és nappali amerikai légi hadműveletek katonai és politikai mozgatórugóinak vizsgálata képezi. Ehhez járul hozzá az egyes jelentősebb bombatámadások részletes leírása, amelyek segítségével az olvasó szinte óráról órára követheti az eseménye-

ket a bombázók felszállásától a mentési munkálatok befejezéséig. A közölt tények a brit Bombázó Parancsnokság (Bomber Command) és az amerikai 8. légi hadsereg (8. US Air Force) eredeti dokumentumain alapszanak. Ezek segítségével próbál meg O. Groehler a nyugati hatalmak hadászati bombázó háborújának indítékairól és lefolyásáról az eddigieknél differenciáltabb képet rajzolni. A bombázások indító okainak és végrehajtásának ismertetése mellett a német hátorszagra és a civil lakosságra gyakorolt szociális, demográfiai, gazdasági és politikai következmények elemzése teszi kerekké a légi háború bemutatását. Bár a kéziratot még a németországi fordulat előtt, 1988 tavaszán lezárta, előszavában a szerző reményét fejezi ki, hogy megállapításai és értékelései a politikai változások ellenére megállják helyüket.

A mű öt fő fejezetre tagolódik, amelyek közül négy a légi háború nagyobb szakaszait mutatja be az angolszász stratégiai elképzelések változásai alapján, míg az ötödik a különböző német védelmi intézkedéseket tárgyalja.

A szerző már a prológusban cáfolja azokat a nézeteket, amelyek tagadják Németország felelősségét a légi háborúnak polgári célokra való kiterjesztésében. Rámutat arra, hogy bár a német légierő nem rendelkezett az angolszászokéhoz hasonló stratégiai bombázókkal, a Luftwaffe vezetői már a kezdetektől vallották, hogy az ellenséges városok korlátlan bombázása a lakosság, majd ezen keresztül a hadsereg összehozásához vezet. Ezt az elméletet a gyakorlatba is átültették, mint ezt Guernica, Varsó, Rotterdam, Coventry, Belgrád és Sztálingrád ellen végrehajtott pusztító légitámadások is bizonyítják.

Ezért kapta a Németország elleni légi háború kezdeteit tárgyaló első fejezet az „*Aki szelet vet...*” címet. O. Groehler szerint a Szovjetunió elleni német támadás hozta a döntő fordulatot a brit háborús stratégiában. A Nagy-Britanniát fenyegető közvetlen inváziós veszély megszűntével a légierő kapott prioritást, amely az adott időben az egyetlen olyan eszköz volt, amivel a Brit Birodalom demonstrálni tudta a háborúban való részvételét. Már 1941 júliusában megfogalmazták a Királyi Légierő feladatát: „Azokat az alapokat kell szétrombolnunk, amelyek a (né-

met) hadigépezet nyugszik: a gazdaságot, amely ellátja, a morált, amely fenntartja, az utánpótlási vonalakat, amelyek táplálják és a győzelembe vetett hitet(...) Csak akkor leszünk abban a helyzetben, hogy visszatérjünk a kontinensre; hogy részeit elfoglaljuk, ellenőrizzük és akaratumkat az ellenségre rákényszerítsük.” A brit hadvezetés a távolsági bombázókban találta meg azt a fegyvert, amellyel Németország gazdasági életét és erkölcsi tartását szétrombolhatónak vélte. A fenti alapelvek elfogadása után éles vita bontakozott ki az angol katonai, politikai és gazdasági körökben a légierő fejlesztéséről, alkalmazásáról, valamint a célpontok fontosságai sorrendjének megállapításáról. Végül a Bombázó Parancsnokság álláspontja győzedelmeskedett, amely szerint a lakosság háborús akaratának megtörését kell a fő célnak tekinteni. Ez pedig a német nagyvárosok elleni tömeges légitámadásokkal érhető el. A normális élet feltételeinek megsemmisítése, az állandó halálos rettegés olyan hangulatot teremt majd a hátországban, amely kapitulációra kényszeríti a politikai és a katonai vezetést. Politikai megfontolásból Churchill is emelt a nézet mellett szavazott. A légi háborút ugyanis a szárazföldi csapatok többéves felkészülése idején egyfajta második frontként kívánta beállítani. S attól tartott, hogy a fontos gazdasági célpontok elleni légitámadások — akkor is ha a háború folyására gyakorolt hatásuk effektíve nagyobb — nem fejezik ki annyira Nagy-Britannia háborús erőfeszítéseit, mint a nagy erővel végrehajtott területbombázások. A szerző levéltári adatokra támaszkodva bemutatja a területbombázások híveinek és ellenzőinek érvelését, a felfutó bombázórepülőgépgyártást. Értékeli a megjelenő új típusokat, bombákat, célravezető berendezéseket és a bombázó eljárásokat, különös tekintettel a gyújtóbombák egyre növekvő arányú alkalmazására. Részletesen tárgyalja az 1942. március 28-i Lübeck elleni támadást, amelyet a későbbi nagy éjszakai angol légitámadások főpróbájának tekint. Az 1942. év igen kritikus volt a szövetségesek számára. Sokak szemében katonailag lehetetlennek látszott egy part-raszállás Európában. Ezzel egyenes arányban erősödtek azok a nézetek, amelyek a győzelem zálogát a stratégiai bombázókban látták. Egyre fokozták a bombázások intenzitását. 1942.

május 31-én végrehajtották a történelem első 1000 gépes bevetését Köln ellen. Erről és még számos nagyobb légitámadásról pontos leírást találunk a könyv lapjain. Ezek az események gondos rögzítésén kívül tartalmazzák a bevett gépek számát, a ledobott bombák mennyiségét és fajtáját, az okozott károkat, valamint az áldozatokat.

Az 1942/1943. fordulóján a háború menetében beállott változás lehetővé tette, hogy a szövetségesek megkezdjék a felkészülést a partraszállásra. Ennek a stratégiai célnak rendelték alá a légi-erő tevékenységét. A Bombázó Parancsnokság vezetői elméletileg lemondtak arról a koncepciójukról, hogy a háború egyedül a bombázók által is megnyerhető. Elfogadták, hogy a légi hadjárat az invázió előkészítő szakasza és ehhez kell igazítani célkitűzéseit. Ezt dolgozza fel a *katasztrófális 1943. év* című fejezet. Az angol és amerikai vezetők 1943 januári casablancai értekezletén a légierők számára fő célként a német katonai, gazdasági és ipari rendszer állandó rombolását, dezorganizációját, valamint a német nép moráljának aláadását tűzték ki. Ez lényegében megegyezett az amerikai légi hadászati doktrínával, amely kimondta, hogy a nehéz bombázókat nem területtámadásokra, hanem az ellenséges háország legérzékenyebb pontjai elleni precíziós bevetésekre kell koncentrálni. Az amerikai légi stratégiák szerint a német gazdaságnak három nagyon sebezhető pontja volt: az energiagazdaság, a közlekedés és a kőolajipar. Ezek lerombolása megbénítaná a hadiipart, amely végzetesen visszavetné a Wehrmacht teljesítőképességét. Csak miután a lakosság elveszítette hitét a győzelemben, lehet megindítani a városok folyamatos bombázásával a morális offenzívát. O. Groehler úgy véli, hogy az amerikai légierő nem erkölcsi okokból utasította el a brit területbombázási elvet, mint ezt a szakirodalom egy része állítja. Az angol és az amerikai légi háborús koncepció nem lényegében, hanem végrehajtási módszerében különbözött egymástól. Míg a Királyi Légierő 1942 februárjától a lakosság tartásának megtörését állította támadásai középpontjába, addig az Army Air Corps azt a légi háború megkoronázásának tartotta. A két légierő együttműködésére dolgozták ki 1943 januárjában az ún. vegyes bombázó hadjárat terveit. Ezek szerint az Angliába

települt amerikai 8. légi hadsereg bombázói hadiüzemek, pályaudvarok, ellen intéztek nappali támadásokat, az angol gépek pedig éjjel bombázták az ipari városokat.

A bombázó stratégia megváltozása lényegében nem változtatott a Bombázó Parancsnokság módszerein. A német hadiipar rombolása címén a német iparvárosok ellen folytattak területbombázásokat — beleértve a lakónegyedeket is. Ezek közül a Ruhr-vidék elleni támadásokat, a Hamburgot elpusztító Gommorra hadműveletet és a kasseli tűzvést mutatja be részletesen a szerző.

1943-ban, stratégiai célkitűzéseinek megfelelően, az amerikai 8. légihadsereg megkezdte a német hadiipar rombolását. Támadásai a német gazdaság legsebezhetőbb része, a golyócsapágygyárak, valamint a kőolaj- és mógumiipar ellen irányultak. Eközben, a Luftwaffe kikapcsolása érdekében, csapásokat mértek a repülőgépgyárakra is. Ezek a tűzúrásszerű támadások, bár jelentős kieséseket okoztak, nem voltak döntő hatással a német vadászgépgyártásra. O. Groehler részletesen ismerteti az 1943. évi nagy amerikai légitámadásokat, azok módszereit, eredményeit és az elszenvedett veszteségeket. Bebizonyosodott, hogy a zárt alakzatban repülő, egymást fedező légierők sem képesek magukat megvédeni, ezért 1943 őszétől egyre nagyobb jelentőséget kaptak a távolsági kísérővadászok.

E fejezet foglalkozik a Királyi Légierő 1942—1945 közt végrehajtott híres pontcél elleni támadásaival, amelyek közül talán a legismertebb a Ruhr-vidék völgyzáró gátjainak lerombolása. A szerző megállapítja, hogy az ilyen támadások nem váltak általánossá. Az angol légierő átlagos személyzetének kiképzése és gépeinek felszereltsége nem tette lehetővé tömeges precíziós csapások végrehajtását.

Az író itt ismerteti a szovjet távolsági bombázóerőknek a német háország elleni hadműveleteit. Bemutatja a szovjet stratégiai bombázóelméletet, amely alapján véve megegyezett az amerikai koncepcióval. A háború menete azonban úgy hozta, hogy a szovjet légierő nem hajtott végre jelentős stratégiai bombázásokat. Az 1941 augusztusi és kora őszi Berlin, valamint az 1942 szeptemberi Budapest, Bukarest és Helsinki elleni néhány tucat gépes be-

vetések propagandajellegűek voltak. Így kívánták bizonyítani, hogy a Vörös Légierő megsemmisüléséről szóló goebbelsi állítás hazugság. A háború folyamán a szövjet távolsági bombázóerőket gyakorlatilag, a front igényeinek megfelelően, a német utánpótlási vonalak rombolására alkalmazták.

A *stratégiai légi háború színe és viszája* című fejezet a szövetséges légerőnek a partraszállás közvetlen előkészítésében játszott szerepét tárgyalja. A Bombázó Parancsnokság szélsőségei még 1943 végén is a területbombázások mellett foglaltak állást. Véleményük szerint a nagyvárosok további pusztításával 1944 áprilisára el lehetne érni a kapitulációt. A bombázások tehát nem előkészítenék a partraszállást, hanem egyenesen feleslegessé tennék azt. Ismét fellángolt a vita a területtámadások hívei és ellenzői közt. A Bombázó Parancsnokság egy Berlin elleni nagyszabású hadművelettel akarta térdre kényszeríteni a Harmadik Birodalmat. Az 1943 novemberétől 1944 márciusáig tartó „berlini csata” a mindkét oldalon elszenvedett nagy veszteségek ellenére sem hozta meg a várt eredményt. A berlini kudarc miatt megrendült bombázógenerálisok végül kénytelenek voltak belátni, hogy a győzelem a három haderőnem együttes fellépésével érhető csak el. 1944 februárjában megkezdődött az invázió közvetlen légi előkészítése, amelynek első szakaszában a német repülőipari célpontokra mérték csapást. A szerző a Big Week-nek nevezett hadművelet ismertetésekor megállapítja, hogy a támadássorozat februárban megbénította a német vadászgyártást és a későbbiekben is csökkentette azt a tervezetthez képest. Ez azonban még nem jelentett döntő lépést a légi uralom megragadása felé. A légi fölény megszerzését az amerikai kíséző vadászok egyre növekvő száma biztosította. Ez lehetővé tette számukra a szabad vadászatot. Így már alapjaikon és gyülekezés közben megtámadhatták a német elfogó vadászokat, amelyek üldözőkből üldözöttekké váltak. A továbbiakban a franciaországi közlekedési hálózat, valamint a német olajipari célok 1944 májusában megkezdett intenzív bombázását ismerteti az író. Groehler szerint ez utóbbiak voltak a leghatásosabb bevetések, amelyeket a szövetséges légierő a német gazdasági célok ellen végzett. A német hadiipar lefé-

kezésével kétségtelenül hozzájárultak az európai háború befejezéséhez, de a partraszállás eseményeit, kései kezdésük miatt, csak kisebb mértékben befolyásolták.

A bombázások hatását mutatja be a kötet *Élet a bombázóporban* című negyedik fejezete. A szerző levéltári és statisztikai adatok alapján bizonyítja, hogy Németország sem a lakosság, sem iparának védelme szempontjából nem volt eléggé felkészülve a bombaháborúra. Az állami és pártvezetés minden erejével igyekezett úrrá lenni a helyzeten. A fejezet ismerteti az óvóhely-építési programot, amely elégtelensége ellenére is megnyugtatóan hatott a lakosságra. Bemutatja a fedél nélkül maradtak elhelyezésére hozott intézkedéseket és a szükséglakások építésére vonatkozó nagyszabású terveket, amelyek jóval meghaladták a realitásokat. Képet kapunk a szinte népvándorlásszerű evakuálásokról, azok előnyeiről és hátrányairól. O. Groehler véleménye szerint az ipar védelmére sokkal hatékonyabb intézkedéseket hoztak, mint a lakosság érdekében. Ezt tárgyalja az ipar decentralizációjáról, majd föld alá telepítéséről szóló rész. A kimutatások szerint 1944-ben az építkezések 98%-a a háború folytatását szolgálta, ennek esett áldozatául az óvóhelyépítési program is, éppen akkor, amikor a bombázások elérték tetőpontjukat.

A légi háború — az angol várakozásokkal ellentétben — nem vezetett náciellenes felkeléshez. Ehhez nagyban hozzájárult az, hogy a lakosság moráljának felügyeletére már a háború előtt létrehozták az állami, elhárító és párt-szervek átfogó apparátusát. Ez azonnal reagált a bombázások okozta változásokra. A légitámadások által leginkább sújtott nagyvárosok ellátásának javítása, a mentés és az evakuálás megszerzése növelte a népesség bizalmát vezetői iránt. A fosztogatók kivégzése pedig, az emberek igazságérzetének kielégítése mellett, a megfélemlítést is szolgálta. A „csodahívó megtorló propaganda” nem csak a bombázások okozta gyűlölet és bosszúvágy levezetésére volt hivatott, hanem az erőviszonyok megváltozásába vetett hitet is erősítette. E fentiekkel magyarázható, hogy a lakosság a súlyos veszteségek ellenére — az áldozatok számát 370—390 ezerre becsüli a szerző — még 1944/1945 fordulóján sem fordult szembe a rendszerrel.

A háború utolsó szakaszának eseményeit a *Győzelem mégis csak a légierő által?* című rész foglalja össze. Ennek első része az úgynevezett bombázó ingajáratokat ismerteti, amelyek során szovjet területeken létesített bázisokra szálltak le a német olajipari célokat támadó, Angliából és Olaszországból startoló amerikai bombázók.

1944 őszére a szövetségesek hadászati légiereje mind mennyiség, mind minőség szempontjából ereje csúcspontján volt. A szerző közli az Európában állomásozó távolsági bombázók és kísérő vadászok számát, ismerteti a legújabb navigációs, célkereső és radarzavaró berendezéseket, rajzos táblázatokkal szemlélteti az angol repülőök tökéletesített bombázóeljárásait, valamint az amerikai légierődök harcrendjét és bemutatja a kivívott légi fölény birtokában okozott pusztításokat.

Annak ellenére, hogy a szövetséges hadseregek az év végére mind keletről, mind nyugatról megközelítették Németország határait és biztossá vált a Harmadik Birodalom katonai veresége, az angolszász légierő egyre fokozta csapásait. Sőt a háború utolsó hónapjaiban került sor a legpusztítóbb bombatámadásokra, amelyek Berlint, Drezdát és a kelet-németországi városokat érték. O. Groehler szerint e városok ilyen mérvű elpusztításának hátterében elsősorban nem katonai, hanem egyéb okok álltak. Mindenek előtt itt kell megemlíteni az angol, de főleg az amerikai repülőtábornokok azon törekvését, hogy haderőnemiük jövőbeli fokozott fejlesztése érdekében így adják bizonyosságát a stratégiai légierő pusztító erejének. Ez az erődemonstráció bizonyára nem volt ellenére azoknak a politikusoknak sem,

akik már a háború utáni viszonyokat mérlegelték. A szerző részletesen taglalja a kelet-németországi városok bombázásának előzményeit, a támadások végrehajtását. Bemutatja az okozott pusztításokat, amelyek az angol közvéleményben is oly nagy felháborodást keltettek, hogy politikai okokból maga Churchill is a területbombázások leállítására melletti foglalt állást. A légi stratégia lényeges átdolgozására Németország kapitulációja miatt azonban már nem került sor.

Összefoglalójában O. Groehler megállapítja, hogy bár a bombatámadások a német ipar össztermelését jelentősen korlátozták és a lakosságnak mérhetetlen szenvedést okoztak, a Harmadik Birodalom összeomlása alapvetően a szárazföldi hadműveletek hatására következett be.

A kötet számos eredeti fotó — köztük színes felvételek —, rajz, ábra, grafikon és táblázat teszi szemléletesebbé. A repülés rajongói számára bizonyára csemege az európai hadszíntéren alkalmazott bombázók nyolc nagyméretű, színes röntgenrajza. Bár a könyv kivitelének minősége még nem éri el a nyugaton kiadott hasonló jellegű művek színvonalát, s talán lesznek, akik egyes megállapításaival vitába szállnak, bátran ajánlhatjuk a második világháború és a repülés története iránt érdeklődők figyelmébe. Reméljük, hogy a Magyarország feletti légi háborút bemutató mű, amely most van előkészületben a Zrínyi Kiadónál, legalább olyan átfogó képet nyújt majd a hazánk feletti légi harcokról, mint Olaf Groehler könyve a Németország elleni légi hadjáratról.

Bonhardt Attila